

TEKSTILINDUSTRIENS IKAST

*Et entreprenant
kulturmiljø*

INDHOLD

INDLEDNING	3
HANDLEKRAFT	4
TEKSTILINDUSTRIENS BETYDNING FOR LIVET OG MULIGHEDERNE I IKAST	4
TEKSTILINDUSTRIENS ENTREPRENANTE KRAFT	5
STÆRKE NETVÆRK OG DEN SOCIALE KRAFT	6
HISTORIEN ER DET, VI BYGGER VIDERE PÅ	7
TEKSTILINDUSTRIENS HISTORIE	8
KULTURMILJØET	10
UDVIKLINGSHISTORIEN	12
TEMA: KÆLDERFABRIKKERNE	14
TEMA: BAGHUSFABRIKKERNE	16
TEMA: DE FRITLIGGENDE FABRIKKER	18
TEKSTILINDUSTRIENS FORTÆLLINGER	20
EN TRIKOTAGEVIRKSOMHEDS FORTÆLLING	20
EN FABRIKBYGNINGS FORTÆLLING	21
EN TRIKOTAGEFAMILIES FORTÆLLING	22
EN FABRIKANTS FORTÆLLING	23
PÅ TUR I TEKSTILINDUSTRIENS IKAST	24
METODEN	26

Udarbejdet af Ikast-Brande Kommune i samarbejde med Museum Midtjylland og NIRAS A/S

Skråfotos: Copyright Aiolos Luftfoto.

Historiske fotos: Venligst udlånt af Ikast Lokalhistorisk Arkiv og Museum Midtjylland

Øvrige fotos: NIRAS A/S

INDLEDNING

Tekstilindustriens kulturarv i Ikast adskiller sig på mange måder fra det, vi er vant til at betragte som kulturarv. Den er fordelt ud over byen, nærmest vævet ind i byens struktur – men meget af kulturarven kan være svær med det blotte øje at genkende som spor fra tekstilindustrien. Har man først fået øjnene op for sporene, afsløres imidlertid et vidnesbyrd om en ubændig handlekraft. Og netop handlekraften er en vigtig arv fra tekstilindustrien.

På de følgende sider kan du læse mere om de forskellige elementer af tekstilindustriens kulturarv og dens aftryk på Ikast by og indbyggernes karakter. Det er vores håb, at hæftet vil inspirere til at kigge på Ikast med nye, nysgerrige øjne med blik for de særlige aftryk tekstilindustrien har sat på byen.

I afsnittet "HANDLEKRAFT - Tekstilindustriens betydning for livet og mulighederne i Ikast" beskriver vi den særlige Ikast-ånd, som på én gang er en forudsætning for og et resultat af tekstilindustriens fremvækst og fortsatte betydning i Ikast.

I det følgende afsnit beskrives "TEKSTILINDUSTRIENS HISTORIE" i korte træk. Hvordan Ikastegnen gennem en lang periode har levet af tekstilproduktion, og hvordan jernbanen og den teknologiske udvikling, kombineret med egnens handlekraft, ledte til en eksplosion af tekstilvirksomheder i byen.

Afsnittet "KULTURMILJØET" afspejler de fysiske spor af tekstilindustriens udviklingshistorie. Her beskriver vi byens fysiske udvikling og den utrolige mængde af forskellige typer virksomheder, som er identificeret i det udpegede kulturmiljø i den centrale del af byen.

I "TEKSTILINDUSTRIENS FORTÆLLINGER" går vi i dybden med fortællinger om enkelte fabrikker og fabrikanter, som på hver sin måde er typiske for Ikast, og som afspejler den særlige Ikast-handlekraft.

Afslutningsvis beskrives det i afsnittet "METODEN – hvordan har vi afdækket tekstilindustriens kulturarv?" hvordan projektet er udført.

I projektet er der identificeret en stor mængde spor fra tekstilindustrien, men der er helt sikkert meget vi har overset. Dit bidrag til at supplere historien er derfor meget velkomment.

HANDLEKRAFT

Tekstilindustriens betydning for livet og mulighederne i Ikast

"Vi får ikke tingene foræret, vi skal hele tiden selv arbejde for det. Det er en væsentlig del af den drivkraft, der er her – vi skal selv yde, være på forkant, have antennerne ude og være opmærksomme på, at hvis noget fader ud, skal vi have noget andet ind. Vi har været nødt til det. Det har været drevet af igangsætteligheden."

- Direktør

Tekstilindustrien er ikke bare en væsentlig del af Ikasts historie. Den er også en del af den særlige handlekraft, der gennemsyrrer Ikasts identitet. Det kan man også høre, når man taler med byens borgere og med de mennesker, der driver tekstilindustrien i dag.

Ikasts største ressource er handlekraften, initiativet og samarbejdet om at få noget til at ske ved at bygge videre på det, der allerede er etableret. Det er denne handlekraft, som driver tekstilindustriens udvikling, det sociale liv og Ikasts fysiske udvikling.

"Jeg plejer at kalde Ikast verdens ottende vidunder. Vi har jo ikke noget vand eller andet her. (..) Vi kommer af, at man er vant til at kæmpe for tingene her. Vi har altid delt vores udstyr og viden."

- Direktør

"De ville gerne hjælpe os i Sylab i gang. Og det er virkelig vigtigt, for vi kunne ikke tage til Kina og finde producenter selv. Vi har brug for nogen, der ved noget mere. Som har mere erfaring. Vi er flyttet til Ikast, fordi vi kan få glæde af de kompetencer. Det er et rigtig godt netværk."

- Iværksætter

"Tekstilindustrien er blevet mere internationaliseret og konkurrencen blev hårdere og hårdere. Der skete store forandringer i 90'erne. Vi skulle være dygtigere. Til design og til det internationale. Det var en fantastisk forandring, hvor der var krav om nye kompetencer. Det var sværere, mere spændende, mere udfordrende. Vi er kendt for at være en branche, der udvikler sig, og det gør vi stadig."

- Direktør

Tekstilindustriens entreprenante kraft

Tekstilindustrien er også i dag en vigtig del af Ikasts liv og erhvervsliv. Ikast er hjemstedet for markante internationale tekstilvirksomheder. Claire, DK Company, Thygesen Textile Group og United Textile Group er blot nogle aktuelle eksempler. Der er også en række andre virksomheder og iværksættere. Derudover blomstrer forskellige former for nicheproduktion og underleverandører i tilknytning til tekstilindustrien. Denne betydning er værd at fremhæve, fordi mange i Ikast har oplevet, at tekstilindustrien ikke længere fylder så meget, som den tidligere har gjort. Tekstilindustrien er betydningsfuld for Ikast på trods af, at antallet af tekstilvirksomheder er faldet. På trods af, at der stort set ikke er flere arbejdende syersker tilbage i byen. På trods af, at der ikke længere, som tidligere, "altid var arbejde at få" i tilknytning til tekstilindustrien.

"Min mor, kone, alle sammen. 90 procent arbejdede jo i tekstil dengang. Vi 50-årige og ældre har været tilknyttet alle sammen. Men nu laver vi andre ting."

- Borger

Stort set hele tekstilproduktionen er flyttet til udlandet – navnlig Østeuropa og Asien – men det er designet og styret fra Ikast. Måske er Ikast netop nu også ved at generobre og forny mulighederne for lokal tekstilindustriproduktion. Det arbejdes der aktuelt på i udviklingsprojektet Sylab, hvor 10-12 unge designere er rykket ind for at udvikle nye designs og forsøg med lokal tekstilproduktion. En fornyelse, som er bygget op omkring en sy-robot under udvikling, men først og fremmest finder sted, fordi den har adgang til lokaler, tekstiler, mange andre materialer, erfaringer, symaskiner og syersker fra Ikasts tekstilindustri.

Ikasts tekstilindustri er stadig betydningsfuld. Der er tekstilvirksomheder, der har formået at udvikle og omstille sig, gribe chancen og bygge videre på erfaringerne, netværket og den entreprenante handlekraft. Den handlekraft er også vigtig, fordi den breder sig til andre erhverv langt udover tekstilindustrien.

Stærke netværk og den sociale kraft

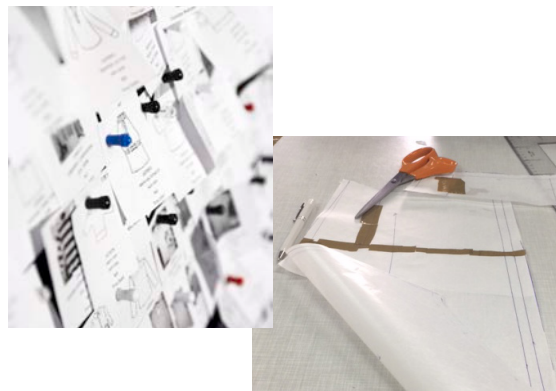
En bærende kraft i udviklingen af Ikasts tekstilindustri er, at man bruger hinanden. Lokale netværk i form af familie, venner, konkurrenter, samarbejdspartnere og hele lokalsamfundets befolkning har været, og er, en væsentlig ressource i udviklingen af tekstilindustrien og byen.

"Jeg er Ikastmand. Man står sammen og er konkurrenter. Vi er gode til at snakke sammen og hjælpe hinanden på kryds og tværs. Vi er mange, der har iværksætter i os og selvstændigheden under huden."
- Direktør

I alle fortællinger om tekstilindustriens udvikling spiller det lokale netværk en afgørende rolle. Det er familien, netværket og nabofabrikken, der leverer den nødvendige arbejdskraft, når der ekspanderes. Det er også familie, der indkaldes for at stå for lukning og omstilling i kritiske situationer. Og det er konkurrenter, der går sammen om at bringe virksomhederne ind i en ny tid – hvad enten der er tale om at opbygge forbindelser til nye producenter eller deles om anskaffelsen af en ny teknologi. Også foreninger, organisationer og kommunens politikere og embedsmænd, opleves som en del af det lokale netværk, som man kan trække på, når der skal ske noget nyt.

Mobiliseringen af det sociale netværk er naturligvis heller ikke gnidningsløst i Ikast. Men udfordringerne overskygges af en oplevelse af, at de lokale netværk kan mobiliseres, når der er noget vigtigt på spil.

De sociale netværk er ikke blot en ressource for virksomhederne, men i lige så høj grad vigtig for Ikasts sociale liv, organisationer og institutioner. Tekstilindustrien har støttet idrætslivet og bidraget til blandt andet Ikasts gode idrætsfaciliteter og stærke sportspræstationer. Helt aktuelt har tekstilindustrien spillet en afgørende rolle i opbygningen af den internationale skole i Ikast.

"Ikast er den innovative by, hvor der var og er vidensdeling, siden min mor startede i hendes garage. Vi var tre virksomheder, der delte AutoCAD udstyr. Engang producerede vi tøj, men hvad laver vi i dag? Innovation og iværksætteri."

- Direktør

"Jeg har siddet bag en symaskine siden jeg var 13 år. Jeg har hjulpet min mor med at lægge op. Jeg har arbejdet mange forskellige steder. Men nu er det hele udliciteret. Der er ikke rigtig nogen, som kan det, vi kan."

- Syerske

"Jeg har stor tillid til, at man her i det midtjyske område - hvis man beholder dynamik og arbejdsomhed - får nogle uddannelser til området. Så skal det nok gå godt."

- Direktør

Historien er det, vi bygger videre på

Den særlige handlekraft viser sig, som det fremgår i den fysiske kortlægning, i byens fysiske struktur og tekstilindustriens mange forskellige byggerier. Gennem historien er her bygget til, bygget ud, flyttet ud og skabt ændringer af det gamle.

"I Ikast er vi egentlig kendt for iværksætteri. Der er kort fra tanke til handling."

- Borger

Handlekraften hænger også sammen med, at det er let at komme til og fra Ikast. Nye motorveje og den gode infrastruktur opleves som en vigtig kvalitet, der forbinder Ikasts erhvervsliv og befolkningen med resten af verden.

Denne kontakt er et væsentligt element i virksomhedernes og borgernes beskrivelse af tekstilindustriens betydning for Ikasts udvikling. Tekstilindustriens kulturarv er ikke en tyngende kulturarv. Det er derimod en let kulturarv, som fremmer den handlekraft, som præger byen og livet i Ikast. Når kommunen og byen tager den lette kulturarv alvorligt, bidrager det til, at Ikast træder i karakter som byen, hvor det er let at skabe udvikling - netop fordi man ikke har udryddet alle sporene af det, som fornyelserne udspringer af.

"Motorvejen er en rigtig god ting i forhold til jobmulighederne her i Ikast. Vi diskuterede det derhjemme, da vi besluttede os for at flytte til Ikast. Og her kan man køre til mange jobs indenfor 1 - 1,5 time."

- Borger

TEKSTILINDUSTRIENS HISTORIE

Siden 1600-tallet har man i det midtjyske område forarbejdet og tjent penge på tekstile varer. Fra slutningen af 1800-tallet voksede en spæd tekstilindustri frem godt hjulpet på vej af forbedret vejnet og jernbanen, der kobkede Ikast op på et internationalt handelsnetværk af råvarer og maskiner.

I 1920'erne og 1930'erne drev den økonomiske krise, især i områdets landbrug, mange mennesker ind mod byen. Småopsparinger, der skulle have været brugt på en gård, blev i stedet kanaliseret ind i trikotageindustrien, og mange små fabrikker dukkede op i kældre og baggårde. De lå gerne tæt på Ikast station. Så var de sikret nem og hurtig ekspedition af de færdige produkter, der skulle ud i Danmark til de ventende kunder. Hver dag lige før lukketid vrimlede stationspladsen med budcykler og biler, der lastet med produkter i brunt indpakningspapir skulle have sendt dagens produktion afsted, før posthuset lukkede.

Produktionen steg og steg, og allerede efter få år kunne de, der tjente godt, flytte fabrikken videre til nyopførte to-etagers fabrikslænger. Men rundt omkring, hvor der var plads, blev nye små virksomheder ved med at se dagens lys. Fabrikantlivsstilen ville ikke slippe sit tag i Ikastboerne, og byen blev ved med at vokse i takt med at flere og flere søgte ind mod byen for at blive del af tekstileventyret. Hvad enten det var som fabrikant, syerske, strikker eller lagermedarbejder.

Fra 1960'erne var rammerne blevet for trange i bymidten og efterhånden opstod nye og super rationelle fabrikker i byens udkant mod vest og sydøst. De placerede sig ved byens indfaldsveje, for lastbilen havde overtaget jernbanens rolle som foretrukket transportmiddel. Virksomhederne orienterede sig efterhånden mod verden uden for Danmark og fandt nye kundemarkeder i Norge, Sverige, Tyskland, England og andre europæiske lande. Trods oliekrise og fattigfirserne blev der ved med at være fuld gang i sy- og strikmaskiner rundt omkring i de talrige fabrikker.

Gammel kælderfabrik, Nørregade 39

Udbringning af pakker i 1915...

... og i 1926

Det høje tempo på fabrikkerne havde dog sin pris, bl.a. for syerskerne. De mange daglige gentagede bevægelser bag symaskinen satte sig i skuldre og nakke.

Men i 1989 blev verden med et slag forandret. Berlinmurens fald og den Kolde Krigs afslutning varslede også afslutningen for Ikast som tekstilproduktionsby. Med et slag var der åbnet for adgang til billig, ufaglært arbejdskraft i de tidligere østbloklande, som lå blot en dags kørsel fra Ikast. Første halvdel af 1990'erne kom til at stå i de store udflytningers tegn. Polen, Litauen og siden Ukraine og en lang række andre lande blev stedet, hvor mange fabrikker flyttede deres produktion til.

Man kunne tro, det var enden på tekstilæraen i Ikast. Erhvervet rejste sig dog efter nogle svære år med syerskefyringer, konkurer og nedlæggelse af produktionen og er i dag stadig et pulserende centrum for modeindustrien. Symaskinerne er flyttet ud og dermed også syerskernes job, men i stedet er der blevet plads til dem, der arbejder med design, marketing og logistik. De skal holde styr på en produktion, der godt nok udtænkes i Ikast, men udføres i hele verden og med hele verden som kunde.

Lille udsnit af Ikasts fungerende tekstilvirksomheder

Moderne to-etages fabrik, BHL ca. 1935

Indenfor på væveriet, Jysk Trikotagefabrik, 1931

Store, udvidede fabrikslænger, "Leopard", ca. 1970

KULTURMILJØET

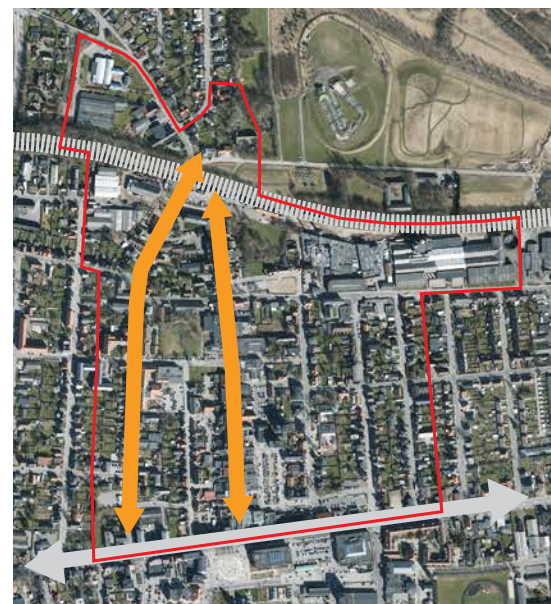
De følgende sider omhandler det udpegede kulturmiljø med en kort introduktion til dets historiske udvikling, de eksisterende fysiske forhold og en gennemgang af de vigtigste bærende værdier, som udgøres af kælderfabrikkerne, baghusfabrikkerne og de fritliggende fabrikker.

Indenfor kulturmiljøet er fabriksbygningerne spredt forholdsvis jævnt ud over hele området. Dog er kælderfabrikkerne hovedsageligt placeret i det østlige villakvarter, mens de fritliggende fabrikker især findes i kulturmiljøets vestligste del.

Kulturmiljøets gademæssige opbygning vidner om industriens behov for hurtig forbindelse til de store handelsruter. Inden for kulturmiljøet er to af de største og mest primære gader, Nørregade og Strøget, begge forbundet til Lilletorv og dermed jernbanen. Mange af de tidligste fabrikker var placeret i stationens umiddelbare nærhed for at lette fragten af varer. Senere har lastbilerne betydet, at hovedvejen er blevet den vigtigste handelsrute fra Ikast. De nyere fabrikker er derfor placeret i nærheden af denne.

I forbindelse med de tidligste trikotagefabrikkers succes blev der behov for flere og flere ansatte i industrien. Villakvartererne i Ikast har derfor for en stor del været beboet af folk med forbindelse til industrien. De mange kælderfabrikker fortæller historien om, hvordan folk lod sig inspirere af Ikast-ånden til selv at starte op i det hjemlige - til at bygge videre på de eksisterende kompetencer og erfaringer.

Den centrale del af kulturmiljøet er præget af de bymæssige ændringer, der gennem tiden er foretaget i bebyggelses- og gadestrukturen. Strukturændringer er karakteriserende for byens udvikling, både i dag og under tekstilindustriens opblomstring: Intet er statisk i Ikast.

De to primære forbindelser mellem jernbanen i nord og hovedvejen i syd

Rød: De tidligste fabrikker
Gul: De opblomstrende kælderfabrikker
Blå: De senere fabriksbygninger

- 🏠 Kælderfabrik
- 🏠 Bag-/udhusfabrik
- 🏠 Fritliggende fabrik
- 🏠 Administration/Bolig
- 🏠 Historisk bygning (nedrevet)

Ikast anno 2016, 1:5.000

Ikasts udviklingshistorie

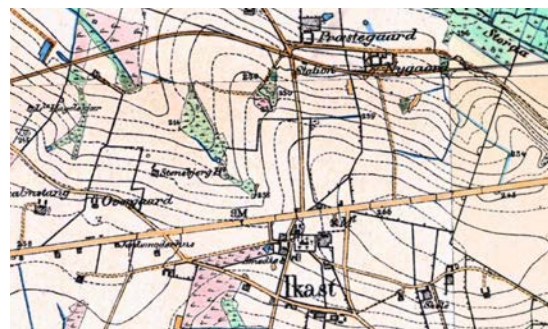
Ikast, eller Ycost som det blev skrevet i 1300-tallet, var oprindeligt en lille kirkeby, hvis hovedopgave det var at, at servicere egnens mange fritliggende gårde, samt en håndfuld mindre gårde placeret omkring selve kirken, i forhold til kirke- og skolegang. Bredgade (i dag Strøget) udgør fra starten Ikasts eneste reelle gadeforløb

Efter anlæggelsen af Skanderborg-Skjern jernbanen i slutningen af 1800-tallet oplever Ikast dog en begyndende udvikling i form af en stationsby, der skyder op nord for kirkebyen. Gennem de næste 30-40 år vokser stationsbyen og kirkebyen langsomt sammen, idet ny bebyggelse skyder op langs forbindelsesvejen. Fra midten af 1930'erne skaber den succesfulde uld- og tekstilindustri grobund for en rivende byudvikling, så der opstår hurtigt både side- og parallelgader i den nuværende midtby.

Den hurtige udvikling af tekstilindustrien i Ikast er idag tydeligt aflæselig i den ensartede og tidstypiske arkitektur, som fabriksbygningerne blev opført i. Det ses især på den enkle og funktionelle arkitektur, hvor de røde teglfacader kun udsmykkes med konstruktionsmæssige detaljer.

Fra omkring 1960'erne er det ikke længere muligt at fortsætte med udvidelser af de eksisterende fabrikker i Ikast på grund af pladsmangel. Derfor opstår et nyt industri kvarter syd-vest for byen, hvor der er plads til fabrikker med en størrelse og udformning, der er ukendt og umulig i midtbyen. Med den begyndende fabriksudflytning bliver der påny plads til udvidelser for de tilbageværende midtbyfabrikker, ligesom nye virksomheder opstår i de forladte fabriksbygninger. De nye, store fabrikker medfører et øget behov for boliger til de mange ansatte. Byen udvides derfor betydeligt med villakvarterer både øst, vest og syd for bymidten.

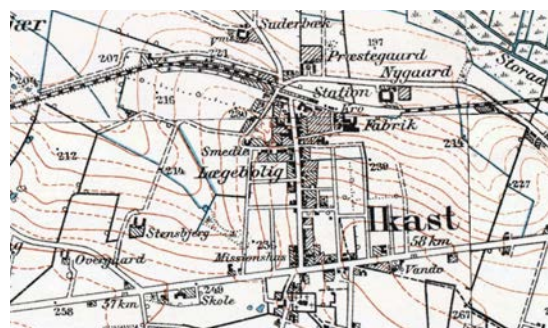
I slutningen af 1980'erne oplever Ikast endnu engang en udflytning af fabrikker. Denne gang er afstanden til de nye fabrikker dog længere end til den nærmeste mark, da megen produktion flytter til udlandet. På trods af at mange virksomheder bevarer administration og designafdeling i Ikast, kommer mange af produktionsbygningerne til at stå tomme. Mens nogle af dem bliver fjernet til fordel for åbne pladser og nye byggerier, bliver andre produktionsbygninger omdannet til at kunne rumme nye funktioner, deriblandt nye lejligheder. I dag bor knapt 15.500 indbyggere i Ikast.

Ikast, høje målebordsblade, ca. 1880-90

Strøget/Bredgade set fra nordvest, 1908

Ikast, lave målebordsblade, ca. 1932

Ikast set fra nordvest, luftfoto 1937

Ikast, topografisk kort, ca. 1960-65

Tema: Kælderfabrikken

De små kælderfabrikker hører formodentlig til blandt de ældste fabrikker i Ikast, og den type, som langt de fleste af trikotagevirksomhederne er udsprunget af.

Nogle af kælderfabrikkerne opstod mere eller mindre ved tilfældets kraft, altså ved at den allerede eksisterende kælderplads i en beboelsejendom blev udnyttet til større eller mindre produktionsvirksomhed. Andre kældervirksomheder opstod fordi trikotagefabrikanten havde købt eller bygget en ejendom med kælder med det formål at etablere fabrik deri.

Fordelen ved en kælderfabrik var, at virksomheden var tæt forbundet med fabrikantens bolig og privatliv, hvilket optimerede fabrikantens produktionstid. Kælderfabrikkerne omfattede oftest fabrikanten selv samt eventuelt en håndfuld ansatte. Var der behov for yderligere hjælp kunne resten af familien hives ind i produktionen, ligesom behovet for plads til foldning og lager kunne afhjælpes ved at inddrage selve boligen. Ulempen var, at kælderenes størrelse satte en klar begrænsning i forhold til produktionens størrelse, ligesom fysisk adgang til fabrikken kunne være begrænset, hvis der ikke fandtes en indgang til kælderen fra gaden.

I Ikast er kælderfabrikkerne særligt repræsenteret i villakvarteret i den østlige del af det afgrænsede kulturmiljø. Dette kvarter er hovedsageligt skudt op i 1920-30'erne og præges arkitektonisk af muremstervillaer med træk fra bedre byggeskik samt villaer med funktionelt præg.

Kælderfabrikkerne er ofte kun synlige i kraft af de høje kældervinduer samt en eventuel direkte adgang til kælderen, der enten kan udgøres af en kældertrappe eller af en kældernedkørsel.

Muremsterkælderfabrik, Grønnegade 18

Funktionalistisk kælderfabrik, Kristiansgade 13

Kælderfabrik med nedkørsel, Kristiansgade 2

Kælderfabrik

Tema: Baghusfabrikken

I takt med at trikotagefabrikkerne har vokset sig for store til de tidlige kælderfabrikker, har mange fabrikanter opført tilstødende bag-, side- og udhuse til de eksisterende villaer. Dermed bevares produktionen på egen grund.

Disse bag-, side- og udhusfabrikker (fremover omtalt som baghusfabrikker) fremstod i mange udtryk og størrelser, varierende fra simple udhuse til bygninger på over 40 meter i længden. Nogle af fabrikkerne var sammenbygget med hovedhuset, mens andre var fritliggende på grunden. Fælles var dog, at de blev opført på samme adresse som hovedejendommen, der blev beboet af fabrikanten selv, og at fabriksbygningen var opført senere end hovedhuset.

Blandt de mest genkendelige baghusfabrikker var det tværliggende sidehus, der blev sammenbygget med hovedhuset, men dog ikke nødvendigvis fremstod i samme arkitektoniske udtryk som dette. Disse fabrikker var oftest to etager høje og fremstod med sadeltag med høj rejsning eller ensidet taghældning. Facaderne var oftest i rød tegl og fremstod med en meget genkendelig "fabriksarkitektur", der var styret af en funktionel tankegang med fokus på konstruktionen.

Fordelen ved en baghusfabrik var, at produktionen fortsat var bevaret indenfor fabrikantens privatsfære, dog var der her plads til en større gruppe ansatte. Samtidig opnåede trikotagevirksomheden en større synlighed i bybilledet. Ulempen var, at fabrikkens størrelse fortsat var fastlåst i forhold til matriklens størrelse og de omgivende boligejendomme.

Baghusfabrikkerne er ikke som kælderfabrikkerne placeret i et samlet område, men derimod fordelt jævnt over hele den del af kulturmiljøafgrænsningen, der ligger syd for banen.

Større baghusfabrik, Villavej 27

Baghusfabrik, Villavej 31

Baghusfabrikker, Kildevej 15

Bag-/udhusfabrik

Tema: Den fritliggende fabrik

De største og ofte nyeste tekstilfabrikker i Ikast midtby er de fritliggende fabrikker, hvor fabrikken er opført uden direkte forbindelse til fabrikantens privathjem.

Der er dog variationer af den definerede fritliggende fabrik. Enkelte af de udpegede fritliggende fabrikker er opført på en separat adresse i nærheden af fabrikantboligen eller på samme adresse, hvor bolig og fabrik er opført samtidig med det formål at drive virksomhed. Blandt de udpegede fritliggende fabrikker kan desuden findes fabrikker, der oprindeligt har været udført som baghusfabrik, men hvor den tilhørende bolig siden er nedrevet.

Den typiske fritliggende fabrik var ofte 2-4 etager høj med rene, rytmiske facader og et sadeltag med høj tagrejsning. Fabrikken kunne enten fremstå som en én-længet bygning eller bestå af vinkelrette længer. Fabrikkerne har oprindeligt stået med facader i rød tegl, i dag er mange af dem dog pudset.

Fordelen ved de fritliggende fabrikker var, at fabrikanterne ved at løsrive fabrikkerne fra den private bolig har kunnet udforme fabrikken på produktionens præmisser, fremfor at skulle tænke fabrikken sammen med en allerede eksisterende bolig. Samtidig blev mange af de fritliggende fabrikker opført på større matrikler, som på opførelstidspunktet udgjorde byens udkant. Dette muliggjorde væsentligt større byggerier, som naturligvis har kunnet rumme flere maskiner og flere ansatte. Ulempen var, at fabrikanten selv fik større afstand til fabrikken og dermed risiko for mindre føling med hverdagen.

De fritliggende fabrikker i Ikast er inden for det afgrænsede kulturmiljø spredt mere eller mindre ud over hele området, dog er de stærkest repræsenteret omkring Nørregade, Tulstrupvej og Nygade, som på dette tidspunkt alle har ligget i udkanten af byen.

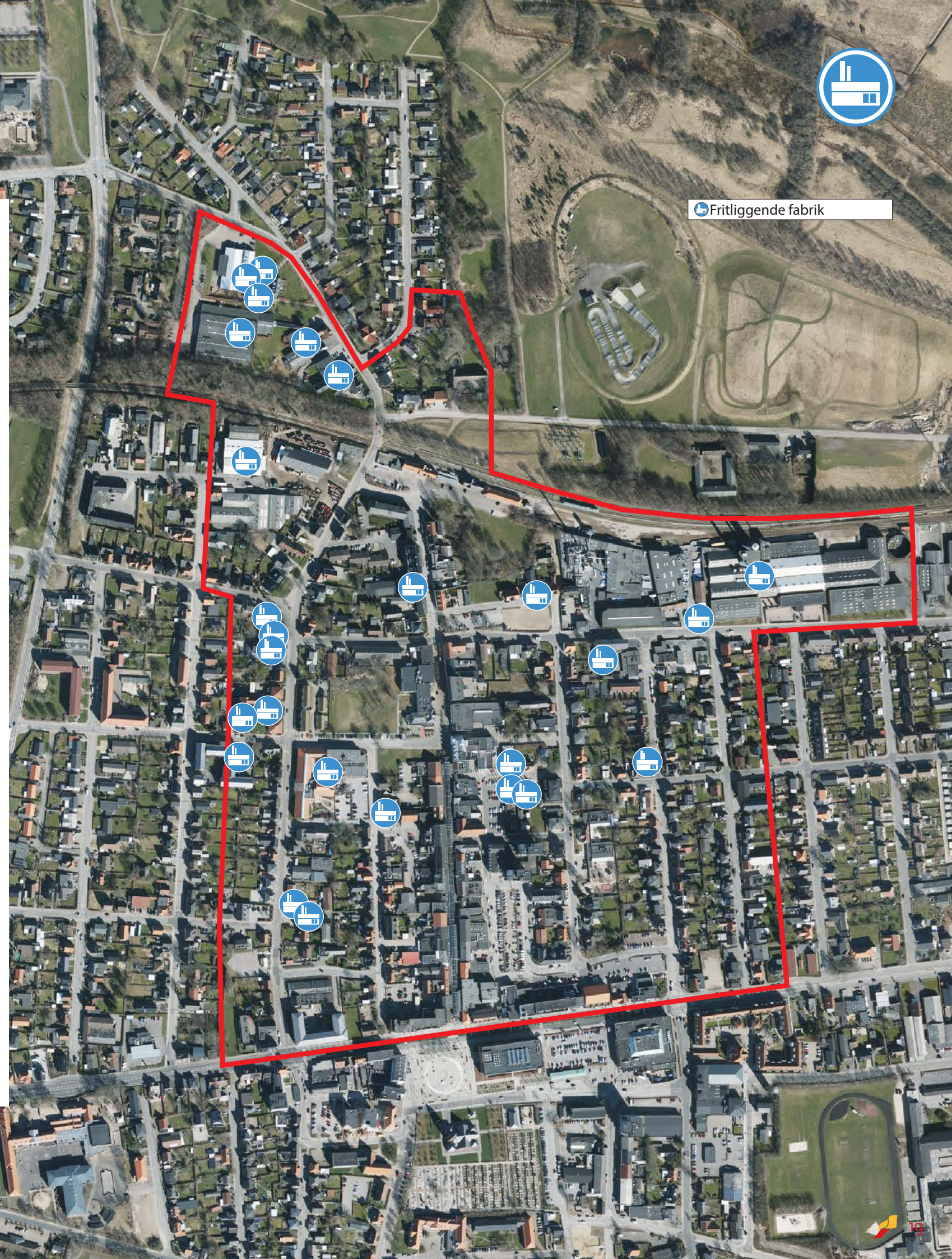
Den typisk fabriksgavl, Tulstrupvej 5

Den klassiske fabriksbygning, Smallegade 7

Det markerede indgangsparti, Nørregade 12

Fritliggende fabrik

TEKSTILINDUSTRIENS FORTÆLLINGER

Tekstilindustriens bygninger udgør en væsentlig del af Ikasts samlede bygningsmasse og har derfor stor betydning for oplevelsen af byen. De følgende fortællinger giver et indblik i, hvordan fabrikkerne typisk er opstået og har udviklet sig. Fortællingerne har fokus på henholdsvis den entreprenante fabrikant, der træder ind i tekstilfaget, den succesfulde virksomhed, der flytter rundt i Ikast, familievirksomheden, der er rodfæstet i både historie og ejerforhold, samt den individuelle fabriksbygning, der har oplevet skiftende virksomheder.

Fortællingen om en trikotagevirksomhed

Fortællingen om Bjørns Trikotagefabrik i Ikast er en klassisk fortælling om en virksomhed, der grundet pladsmangel har måttet flytte lokaler og bygge til af flere omgange.

Bjørns Trikotagefabrik opstod i 1939, da Signe Bjørn, der var flyttet med sin mand Niels C. Bjørn fra Varde til Grønnegade 11 for at drive kolonialforretning, lod sig inspirere af Ikast-ånden og startede en lille systue i en af lejlighedens stuer. Signe Bjørn havde stor succes med sine fodskånere og handsker, og stuen blev derfor hurtigt for lille til produktionen. Allerede året efter solgte Niels Bjørn derfor købmandsbutikken og gik derefter helhjertet ind i trikotageprojektet. Han lod en træbarak opføre i baghaven, hvorefter produktionen fortsatte i den nye baghusfabrik.

Det viste sig dog at være en kortsigtet løsning, for allerede i 1942 drev succesen dem mod større lokaler. Ægteparret købte derfor en grund på Nørregade 12, hvorpå de opførte en to-etagers fabriksbygning. I tidens ånd blev fabrikken opført i en enkel og funktionel arkitektur, mens hovedindgangen personliggjordes med virksomhedens navn og logo: En isbjørn.

Produktionen blev nu udvidet til herre- og drengeundertøj og i løbet af de næste 40 år udvides fabrikken af flere omgange, ligesom en privatbolig blev opført på Nørregade 10 ved siden af fabrikken. Udover at boligen blev placeret på samme matrikel som fabrikken, var det eneste, der visuelt bandt de to bygninger sammen, de to indgangspartiens ens type belysning og husnumre. I 2005 flyttede produktionen fra Ikast til udlandet, hvorefter bygningerne blev anvendt til administration.

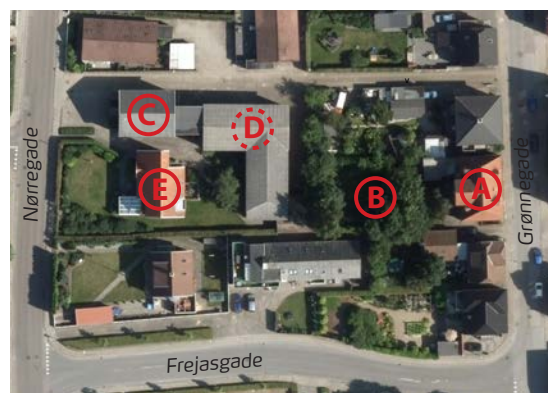
Grønnegade 11 (a), 2017

Nørregade 12 (c) t.v. og 10 (e) t.h., 1956
(Foto: Kgl. biblioteks arkiv)

De nye fabriksbygninger (c og d), 2017

A. Fabrik i stue på Grønnegade 11, B. Baghusfabrik i træbarak i have, C. Fabriksbygning på Nørregade 12, D. Udvidelser af flere omgange, E. Privatbolig i Nørregade 10

Fortællingen om en fabriksbygning

På Villavej 27 ligger et baghus, der med sin størrelse og arkitektur afslører, at denne bygning har spillet en rolle i Ikasts store tekstileventyr.

Ejendommens tidligste ejer var trikotagefabrikant Jens Patuel Jensen. Patuel-familien hørte til blandt de tidligste trikotagefabrikanter i Ikast, og de rejste blandt andet land og rige rundt som sælger "med uldpakken". J.P. Jensen sælger dog i 1928 fabrik og bolig til Svend Østergaard for selv at flytte til først Viby, senere København, hvorfra han drev en stor engros virksomhed.

Svend Østergaard flyttede med sin familie ind på Villavej 27 efter at have startet sin virksomhed op i en træbarak på Kildevej. Sammen med sin hustru, datter og søn producerede han frem til 1935 husflidsprodukter som især blev solgt til omvandrende uldhandlere. Svend Østergaards Fabrik flyttede efterfølgende til Vestergade 22.

Da S. Østergaard flyttede ud flyttede Christian Beedholm ind. C. Beedholm havde gennem en ansættelse som væver på Jysk Trikotagefabrik og en ansættelse som værktøjsfører for H.C. Larsens Trikotagefabrik ("Olympia") fået mod på selv at starte en virksomhed op. Han etablerede derfor Christian Beedholms Trikotagefabrik, der producerede undertøj og nattøj til kvinder og børn, i den efterhånden gennemtestede fabriksbygning.

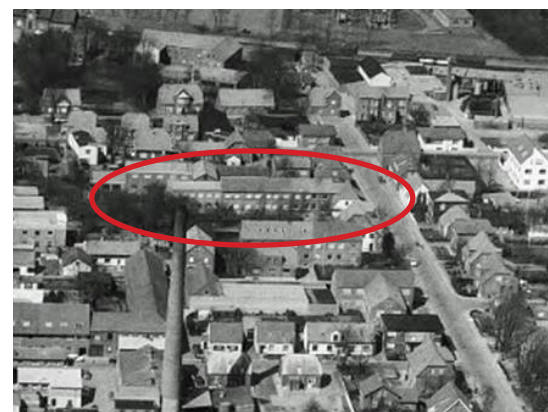
C. Beedholms ældste datter Mary Beedholm tog fra starten del i den daglige drift, så da C. Beedholm i 1945 ikke længere følte sig i stand til at fortsætte i virksomheden, var Mary den naturlige arvtager. Hun overtog dog kun den halve virksomhed. Den anden halvdel blev flyttet til Herning til C. Beedholms anden datter og svigersøn Ally og Ivar Poulsen.

I 1947 indtrådte M. Beedholms mand, Helge Rasmussen, som kompagnon i firmaet. De fik i fællesskab skabt så stor en succes, at fabrikken måtte udvides hele tre gange i 1950, 1957 og 1963.

I 1969 fik fabrikken et nyt varemærke, Sleepi Nattøj, og samtidig ændredes virksomhedens navn til Helge Rasmussens Trikotagefabrik A/S. Succesen blev så stor, at det i 1974 endnu engang blev nødvendigt at udvide. Denne gang valgte man dog at opføre en helt ny og moderne fabrik på Orionvej, og dermed nåede trikotageeventyret på Villavej 27 til vejs ende.

Villavej 27, opført 1930, 2017

Villavej 27, 1961

Den ældste del af fabrikken, 2017

...Og de nyeste tilbygninger, 2017

Fortællingen om en trikotagefamilie

Hans C. Hansens trikotageeventyr startede i 1923, hvor han lod en tidstypisk og detaljerig trikotagefabrik opføre på Smallegade 7. På fabrikken blev produceret strikvarer, og for at være tæt på sin produktion opførte H.C. Hansen på nabogrunden Smallegade 9 en privatbolig, som han og hustruen Benedikte Hansen tilflyttede i 1924.

Fabrikken blev dog hurtig for lille, så allerede i 1928 byggede H.C. Hansen en ny og større fabrik bag privatboligen. På den nye fabrik blev produktionen, under kompagniskab med Alfred Hagelskjær, udvidet til også at indebære bomuldsundertøj. Kompagniskabet ophørte i 1936, da fabrikken katastrofalt brændte til grunden. H.C. Hansen lod endnu en fabrik opføre på Smallegade 9, men indtil den stod færdig, flyttede han sin produktion til Strøget 59, som han købte af fabrikant Vagn Iversen.

Efter kun to år på den genopførte fabrik døde H.C. Hansen i en alder af 55 år. H.C. Hansens Trikotagefabrik blev derefter ført videre af hustruen B. Hansen med hjælp fra sønnen Lind. Også døtrene Elna og Irene indgik i produktionen på fabrikken, ligeså svigersønnerne Niels Rasmussen og Wagner Pedersen.

Efter Lind Hansen på tragisk vis blev dræbt i en trafikulykke opkøbte W. Pedersen i 1948 halvdelen af familievirksomheden. Fra 1951 er han efter B. Hansens død enejer. W. Pedersen var en dygtig forretningsmand og i 1957 lancerede han efter en udvidelse af fabrikken en ny kollektion af moderne strikvarer til damer og herrer, nu under navnet Wali Strik.

I 1958 blev W. Pedersens søn Lind Pedersen, opkaldt efter onklen, ansat i familiefirmaet, hvor han i 1964 blev kompagnon. I mellemtiden har Wali Strik endnu engang haft behov for at udvide, hvorfor Smallegade 4, det tidligere Krasseri, blev indlemmet i fabrikken. I 1965 udvides også denne fabrik med en moderne tilbygning.

Ved W. Pedersens død i 1971 trådte hustruen Irene Pedersen i hans sted, indtil L. Pedersen i 1977 overtog hendes andel og blev eneindehaver.

I 1985 valgte L. Pedersen at indskrænke virksomheden til fabrikken på Smallegade 4, mens morfaderens gamle bolig og fabrik på Smallegade 9 blev solgt fra. Familieeventyret endte i 1987, da Lind Pedersen solgte firmaet. Virksomheden er ikke længere eksisterende.

Den første fabrik på Smallegade 7, 2017

Privatbolig og fabrik på Smallegade 9, cirka 1937

Familie og ansatte ved H.C. Hansens Trikotagefabrik, 1940

Smallegade 9, privatbolig og udvidet fabrik, efter 1955

Privatboligen på Smallegade 9 har senere fået tilføjet et midterparti, 2017

Fabrikant Niels Mikkelsen, malet af H.C. Lund

I midten: Strøget 61 i to etager, 1930

Nederst t.h.: Strøget 61 med fabrikslænger, ca. 1950

Niels Mikkelsens Trikotagefabrik A/S, 2017

Fortællingen om en fabrikant

Fortællingen om Niels Mikkelsen er en typisk Ikast-fortælling om, hvordan byens indbyggere lod sig inspirere af byens og trikotageindustriens store fremgang til selv at skifte erhverv og tage del i eventyret.

Niels Mikkelsens Trikotagefabrik på Strøget 61 fremstår i dag som en af Ikasts mest intakte og genkendelige trikotagefabrikker. Niels A. Mikkelsen var oprindeligt udlært smed og arbejdede som selvstændig fra sin smedje bag den private bolig. I takt med at trikotageindustrien blomstrede op i Ikast besluttede han sig i 1922 for at følge den entreprenante Ikast-ånd og forsøge sig som fabrikant.

Fra Smed Mikkelsens Husflidsforretning kunne man købe undertøj produceret på fabrikkenes eneste strikmaskine. Afsætningen blev dog hurtigt så stor, at produktionen måtte øges. Gennem de næste 15 år blev fabrikken derfor udvidet ad flere omgange, først rundt om den eksisterende smedjebygning, senere bygges der også ekstra etager på denne.

Man kan i fabrikkenes arkitektur fortsat aflæse hvordan den gennem tiden er udbygget i takt med, at Niels Mikkelsen oplevede større og større succes med sin trikotagefabrik.

Niels Mikkelsens entreprenante tilgang til faget stopper dog ikke ved fagskiftet. Som den første fabrikant i Ikast udnyttede han sit kendskab til maskinverdenen og anskaffede en båndsav, der kunne skære i mange lag stof på én gang.

Boligen, der formodentlig blev renoveret eller nyopført samtidig med fabrikkenes nordlænge, er via en mellembygning direkte forbundet til fabrikken, hvilket i dag vidner om det nære forhold mellem fabrikantens privatliv og arbejdsliv. Også det bevarede cykelskur i fabrikkenes gårdrum fremstår som et vidnesbyrd om hverdagslivet for de mange ansatte på fabrikken.

Efter Niels Mikkelsens død i 1937 blev virksomheden drevet videre af hustruen Katrine Mikkelsen. Fabrikken forblev fremover i familiens eje, dog under ledelse af forskellige udefrakommende direktører. Succesen fortsatte og i 1963 blev fabrikken endnu engang udvidet med en stor, moderne tilbygning mod vest. I dag administreres virksomheden fortsat fra ejendommen. Produktionen er dog siden 2009 flyttet ud af bygningerne.

PÅ TUR I TEKSTILINDUSTRIENS IKAST

Oplev en del af tekstilindustriens kulturarv på første hånd med en gåtur gennem Ikast.

1. Mørup Strik

Stuehuset blev oprindeligt opført af Josva Lind til den nu nedrevne fabrik, hvor Frejsgade er ført igennem.

2. Trikotagefabrikken Bjørn

Se s. 20.

3. Volmer Linds Rundstriksfabrik

Efter at have drevet trikotagefabrik fra en bagbygning på Lilletorv, startede Volmer Lind i 1932 en fabrik til produktion af rundstrikkede stoffer. Fabrikken var den første i landet, der udelukkende producerede stof til videresalg. I 1980 blev bygningerne ombygget til bibliotek.

4. Trikotagefabrikken Midtjyden v/Niels N. Thomsen

Efter tidligere placeringer på Møllegade og Nørregade opførte fabrikant Niels N. Thomsen i 1944 en ny fabriksbygning til virksomheden Midtjyden, der producerede poloskjorter og interlockundertøj. I 1997 blev bygningerne omdannet til ældreboliger.

5. Brødrene Hansen Ikast, "BHI"

Brødrene Hansens trikotagefabrik opstod i 1933 i en nu nedrevet bygning på Lilletorv, men allerede i 1934 lod de en ny og større fabrik i tidstypisk fabriksarkitektur opføre på Nørregade. Fabrikken blev i 1990'erne omdannet til ældreboliger.

6. Ivar Jensens Trikotagefabrik

Meget tidstypisk fabriksbygning fra 1946, der er bygget i direkte forbindelse med det tilhørende stuehus.

7. Poul Christensens Trikotagefabrik

Fabrikken fra starten af 1900-tallet blev opført i tidstypisk fabriksarkitektur af P. Christensen, men blev fra 1940 drevet af sønnen Poul Rahbek Christensen, der ændrede produktionen til undertøj under navnet Leopard. Fabrikken er blevet udvidet ad flere omgange, og er i dag omdannet til lejligheder.

8. Det gamle posthus

Hver eftermiddag summede bygningen fra 1938 af liv, når virksomhederne skulle sende deres varer ud i landet.

9. Det gamle pakkeri

Pakkeriet fra slutningen af 1800-tallet var sammen med posthuset og stationen en vigtig medspiller for tekstilindustrien i Ikast.

10. Hans C. Larsens Trikotagefabrik "Olympia"

På det grønne areal lå tidligere Hans C. Larsens Trikotagefabrik, der producerede undertøj under mærket Olympia.

11. Niels Mikkelsens Trikotagefabrik

Se s. 23.

12. Ikast Trikotagefabrik v/Johannes Larsen

Johannes Larsen startede sin karriere som væver hos Hans Jensen men opførte i hhv. 1922 og 1928 stuehus i nr. 3 og fabrik i nr. 5 med produktion af dameundertøj.

13. Vagn Iversens Trikotagefabrik

Efter i 1928-37 at have drevet tekstilvirksomhed på Strøget og derefter have arbejdet som værkfører opstarter Vagn Iversen på ny en tekstilvirksomhed bag privatboligen på Nygade. For at få plads nok inddrages naboejendommen på Villavej, hvor tyske træbaracker opføres. Idag er kun stuehus bevaret.

14. Trikotagefabrikken Bellevue v/Svend E. Nielsen

Under navnet Bellevue producerede S.E. Nielsen i en bagbygning fra 1947 fritidstøj fra fabrikken i Nygade.

15. Ladekjær Mikkelsens Fabrikker A/S

H. Ladekjær Mikkelsen var oprindeligt udlært købmand, men startede i 1951 sin egen virksomhed med produktion af børnetøj. Virksomheden startede i det små i et lejet sidehus i typisk fabriksstil fra 1948.

16. Svend Østergaards Fabrik, senere Christian Beedholms Trikotagefabrik

Se s. 21.

17. H.C. Hansens Trikotagefabrik

Se s. 22

18. H.C. Hansens Trikotagefabrik, senere Kjær og Gläser A/S.

Den meget markante og tidstypiske fabriksbygning fra 1923 blev i 1927 solgt til tyskeren P. Gläser, der efter en årrække i Rusland opstartede produktion af dame-veste og jumbes sammen med B. Kjær Nielsen. Bygningen er idag omdannet til lejligheder.

19. Kradseriet v/ Jens Nielsen, senere H.C. Hansens Trikotagefabrik

Mølleren Jens Nielsen, eller Æ- Møller, skiftede i 1920'erne profession, da han opstartede et kradseri i en bygning fra 1917. Han producerede især chaineuser- og isolistof, der blev brugt til undertøj med lodden vrang.

20. Alfred Hagelskjærs Trikotagefabrik

Efter et kompagniskab med H.C. Hansen valgte A. Hagelskjær at starte egen fabrik bag privathjemmet på Villavej. Sønnerne Carlo og Poul Hagelskjær drev efter faderens død firmaet videre under navnet Quimo Strik. Idag er kun stuehuset bevaret.

21. Ejnar Rasmussens Trikotagefabrik

E. Rasmussen startede skiftede i 1937 profession fra landbruget til tekstilindustrien. Hans egen virksomhed opstod i 1953 i kælderen under privatvillaen

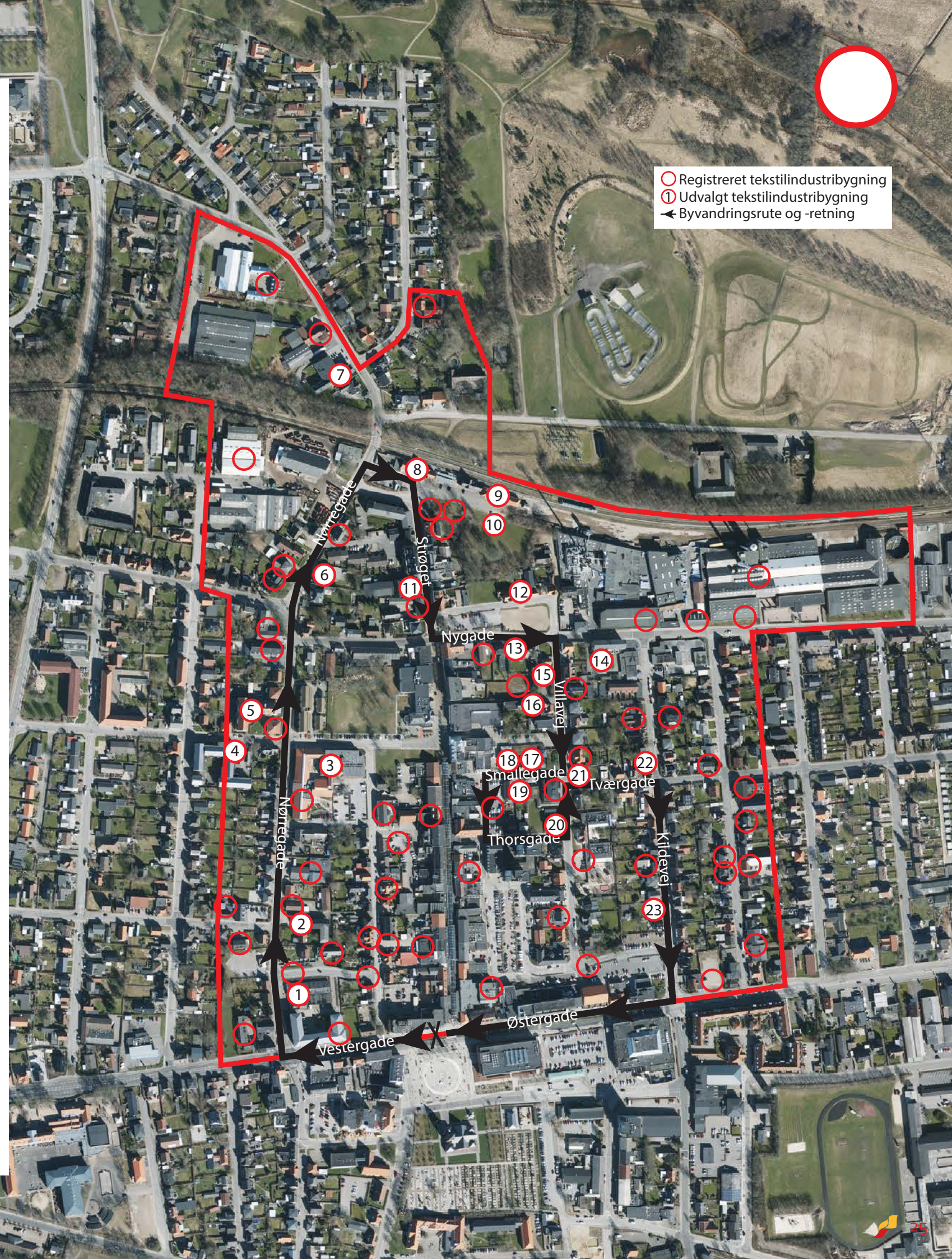
22. Ejnar Rasmussens Trikotagefabrik

Da pladsen blev for trang i kælderen på Villavej lod E. Rasmussen i 1956 en ny kombineret fabrik og privatbolig opføre på Kildevej. Produktionen bestod af sportsbeklædning under navnet "Ready".

23. Martin K. Pedersens Fabrik

M.K. Pedersens virksomhed opstod i 1935 i et gavlværelse på Kristiansgade. I 1941 rykkede han til Kildevej, hvor fabrikken etableredes i villaens kælder.

- Registreret tekstilindustribygning
- ① Udvalgt tekstilindustribygning
- ➔ Byvandingsroute og -retning

METHODEN

Hvordan har vi afdækket tekstilindustriens kulturarv?

Der er tre indgangsvinkler til projektet "Tekstilindustriens Ikast": En historisk, en fysisk og en antropologisk.

Den historiske vinkel er baseret på lokalhistorisk viden og diverse historiske kilder, og har fokus på, hvordan I kasts byudviklinger sket i et samspil mellem infrastruktur, tekstilindustri og arbejdskraft.

Den fysiske vinkel har fokus på de fysiske spor fra tekstilindustrien, der fortsat formidler tekstilhistorien i dagens Ikast. Vinklen er baseret på fysisk kortlægning og registrering af bygninger foretaget på stedet. De konkrete lokaliteter er udpeget på byvandring med en række borgere, der har stor viden og tilknytning til tekstilindustrien.

Den antropologiske vinkel er baseret på interviews med lokale Ikast-borgere, der direkte eller indirekte har haft forbindelse til tekstilindustrien. Vinklen har fokus på tekstilindustriens betydning for Ikasts borgeres selvbevidsthed, med vægt på blandt andet identitet og entreprenørskab.

På baggrund af registreringerne af de fysiske spor er der udpeget et kulturmiljø i midtbyen. Afgrænsningen er baseret på vidensindsamling, blandt andet fra skrevne kilder, historiske kort og fotos samt mundtlige overleveringer formidlet gennem byvandring. Den endelige afgrænsning af kulturmiljøet er valgt således, at det dækker det område af midtbyen, hvor koncentrationen og synligheden af tekstilindustriens bygninger er størst. For at værne om det udpegede kulturmiljø er det indarbejdet i kommuneplanen.

Ved at koble de tre ovennævnte indgangsvinkler til Tekstilindustriens Ikast er det målet at skabe et overblik over tekstilindustriens betydning for Ikast. Overblikket kan blandt andet bruges som grundlag for beslutninger om, hvorvidt og hvordan de kortlagte fysiske spor fra tekstilindustrien kan aktiveres for fremtiden, og dermed danne baggrund for fremtidige udviklingsstrategier for midtbyen.

Yderligere er projektet udarbejdet med håbet om, at borgere og interessegrupper i Ikast vil tage projektet til sig, tilføje og videreudvikle på det, for eksempel ved at tilføje fortællinger og data til projektets digitale registreringer. På den måde kan projektet fortsætte og blive dynamisk i stil med den entreprenante Ikast-ånd.

På byvandring i lkast i projektets registreringsfase

Tekstilindustrien, historisk registreringskort,
1944

To tidlige proceskort med indtegnede tekstil-industribygninger

I Ikast er tekstilindustrien vævet ind i byens historie, gadernes og husenes udformning, og befolkningens tilværelse: Tekstilindustrien er allestedsnærværende, både rent fysisk og som en del af den kollektive hukommelse.

Tekstilindustrien har været med til at skabe den helt særlige karakter, der er betegnende for både byen og dens befolkning – en karakter præget af entreprenørskab og foretagsomhed. Den entreprenante iværksætterånd har spillet en helt særlig rolle i udviklingen af Ikast fra at være en lille landsby til at være den by vi kender i dag; en by der fortsat drives af lysten til at udvikle og skabe.

Ikast-Brande Kommune har med projektet Tekstilindustriens Ikast ønsket at indsamle og forstå den fælles hukommelse, før det er for sent, og den historiske viden forsvinder. Projektet omfatter en kortlægning af de mange fysiske spor, der fortsat findes af tekstilindustrien og dens bygninger, blandt andet i form af større eller mindre fabriksbygninger. Sideløbende har vi undersøgt, hvilken betydning historien har for byens indbyggere og erhvervsliv i dag. Det skaber et stærkt fundament for fremtidig planlægning, men også for en formidling af historien. Og et fundament for at skabe nye projekter, der bygger videre på den helt særlige kulturarv, der findes i Ikast.

Ikast-Brande
Kommune

 museum
midtjylland

NIRAS

